

Humlen – et glemt folkemusikinstrument fra Sønderho på Fanø

Af Per Hofman Hansen

Gennem århundreder har Fanø været en stolt søfartsø, hvorfra fanniker og sønderhøninger både drev småskibsfart med de fladbundede everter i Vadehavet til de frisiske øer og Nederlandene og tog på langfart til

fjerne destinationer. Med sig hjem bragte de mange ting og indtryk, som har sat sig varige spor og kan ses den dag i dag. Det gælder f.eks.

Den ældst kendte gengivelse af en humle fra Sønderho.

Ser man godt efter på dette maleri af Charlotte von Krogh^A (1827-1913), som hun kalder "En ravslibers værksted", vil man opdage, at i hjørnet mellem alkove og væg hænger en humle bag en sort skindtaske. Humlen kunne meget vel være humle nr. 5. Motivet er fra Sønderho og billedet er malet omkring 1906, da hun besøgte maleren August Wilckens, som hun kendte fra sin hjemby Haderslev. Original i Kunsthalle zu Kiel.^B

i bygningskulturen med de hollandske, svungne renæssancegavle, de hvide-grønne-sorte murstik over vinduerne, husenes indretning og de hollandske fliser på væggene samt eksotiske souvenirs og musikken for blot at nævne nogle af de vigtigste.

Sømændene bragte musikken med hjem i form af sømandsviser, shanties og dansemelodier, men også musikinstrumenter af alskens slags. Et af de mere usædvanlige instrumenter var strengeinstrumentet humlen, som tilhører cither-familien¹, og som var temmelig udbredt i Nederlandene og på de frisiske øer. Fra Sønderho findes humlen omtalt fra første halvdel af 1800-tallet, og vi har beskrivelser, optegnelser, skitser, fotografier og endda bevarede eksemplarer.

Folkemusikken på Fanø og ikke mindst i Sønderho oplever i disse år en voldsom interesse og opmærksomhed; det være sig både lokalt, nationalt og også internationalt. Det gælder imidlertid ikke udelukkende i den traditionelle folkemusikfremførelse, men også i nykomponerede og *tilpassede bidrag til den lokale kulturcentrifuge*, som Fanøspillemandene Nils Thorlund og Peter Uhrbrand så rammende udtrykker det i deres udgivelse “Neo Traditionalism” fra 2013.² Et par år senere slog Peter Uhrbrand, Jørgen Bjørslev og Jeppe Brixvold sig sammen i gruppen “Det yderste Hav” med indspilningen “Sønderhøninger”, hvorom Week-endavisen skrev: *Vi er i hjertet af Sønderho og bliver vidne til levendegørelsen af en århundreder lang folkekultur, som har fået nyt udtryk og friske ben at gå på.*³

Overraskende nok gælder det også i den klassiske musik, hvor dens udøvere har taget folkemusikken til sig i talentfulde nyfortolk-

ninger af sønderhøninger, som er blevet overordentligt populære i både ind- og udland. Eksempler herpå er Den danske Strygekvartetts indspilning “Wood Works” og “Last Leaf”.

Før i tiden fremførtes musikken unisont og næsten udelukkende på en eller måske to violiner. Først op i 1900-tallet blev musikken suppleret med akkordinstrumenter som klaver og harmonika, men sjældent – eller snarere aldrig – humlen. Hvorfor ikke?

I det følgende, der ikke vil være en musikteoretisk gennemgang, men udelukkende en kulturhistorisk fremstilling, vil jeg beskrive instrumentet og dets anvendelse, dets historie og de bevarede og forsvundne eksemplarer på Fanø.

Beskrivelse af humlen

Musikvidenskabeligt definerer musikhistorikeren Hortense Panum (1856-1933) humlen som *et strengeinstrument med gribebræt uden hals*.⁴ Humlen består i sin grundform af en smal, aflang, kileformet lydkasse sammensat af fem tynde plader i træ som regel i gran: bund, dækket og to randflader samt endestykke. I lydkaassens dække er der i de bevarede eksemplarer fra Sønderho udskåret cirkulære lyd huller, men to af dem har yderligere et lyd hul formet som et f-hul.

Fra lydkaassen fortsætter instrumentet i den øverste smalle ende over i en skruekasse med stemmeskruer og ofte afsluttet med en snegl, alt ligeledes udført i træ. På lydkaassen er anbragt et gribebræt med inddelingsbånd, hvorover to eller tre af strengene er fastgjort med stifter eller skruer i den brede nedre ende og udspændt hen over en sadel udført i metal. De øvrige strenge, akkom-

pagnementsstrengene (også kaldet droner eller borduner), ligger opspændt længere inde over dækket og ved siden af gribebrættet. I den modsatte ende løber strengene atter hen over en sadel ligeledes af metal til de sideværts indsatte stemmeskruer. Under spillet er dronerens funktion at frembringe en uafbrudt medsummerende basdrone. Denne summen, brummen eller hummen har sandsynligvis givet navn til instrumentet. Tænk blot på humlebiens summen!

Melodien frembringes ved et tryk med fingrene, en lille pind eller en stav, der føres

frem og tilbage mellem båndene. Til at sætte såvel melodi- som de fritliggende akkompagnementsstrengene i klang (svingninger) anvendes højre hånds tommelfinger eller den nederste stive del af en gåse- eller mågefjer (penneposen⁵). Senere anvendtes oftere et plekter, som det kendes fra en guitar. En mere farverig beskrivelse findes helt tilbage fra 1845 fra Föhr, hvor det berettes: Den 78-årige kone *greb de forreste strengene med fingren og rev i dem med en pennepose. Ved slutningen af hver frase⁶ kørte hun derimod med penneposen hen over de divergerende strengene, der nu*

Peder Brinch spiller humle.

Fotografiet til venstre er gengivet i Grüner-Nielsens "Folkelig vals" side 35 med billedteksten "Peder Brinch stemmer sin bedstemoders humle". Motivet er taget af fotograf Petrea Lund i hendes stue, der også fungerede som atelier. Fotografiet til højre, som ikke er gengivet i bogen, må være taget samtidigt og samme sted, men her ser vi Peder Brinch demonstrere, hvordan man spiller på humlen. Herom skriver Grüner-Nielsen: "Det erindres, at man under spillet lagde instrumentet på et bord; med plekter (kam eller lign.) nedtrykkedes strengene på gribebrættet, alt efter som melodien fordrede det, og med et andet plekter ansloges alle strengene. Bassens toner summede ustandselig med". Mindst lige så interessant er det, at Peder Brinch her benytter en måge- eller gåsefjer til at frembringe melodien. Sønderho Sognearkiv.^C Petrea Lund foto. B00144-003 og B00144-016.

tonede med og klang efter, og syntes at udgøre en slags ekko af spillet.⁷ Under spillet ligger humlen på et bord for at få bordets svingninger med og derved forstærke lyden.

Under besøget hos snedkermester August Pedersen havde Grüner-Nielsen lejlighed til at se og opmåle en af de gamle humler. Umiddelbart burde det være humle nr. 1 (se senere), men da han skriver, at den er hvidmalet, er der noget, der ikke stemmer overens. En sådan hvidmalet humle er det ikke lykkedes at opspore. Optegnelsesbladet findes i Dansk Folkemindesamling.

Humlen i Sønderho

Formentlig den ældste beskrivelse af en humle fra Sønderho har vi fra folkemindede- og folkemusikforskeren H. Grüner-Nielsen

(1881-1953), der i årene 1915-1920 besøgte Fanø flere gange for her at gøre optegnelser om øens karakteristiske danse og melodier. Han nedskrev melodier, optog i 1916 spillemand Peder Brinchs (1848-1928) sang på fonografvalser og gjorde skitser af instrumenter. Men han besøgte også sønderhoning-er, som lå inde med det gamle instrument. I sin bog "Folkelig vals"⁸ (1920) beretter han: *I begyndelsen af forrige århundrede brugtes undertiden et fra Holland indført strenginstrument, kaldet "humle". Der eksisterer endnu i Sønderho to eksemplarer af dette meget gamle folkeinstrument, men ingen kan spille på det eller ved, hvordan strengene skal stemmes. Som man ser af ovenstående fotografi [vist s. 116 til venstre], består humlen af en firkantet kasse med lydhu-ller; på kassens ene side sidder et gribebræt, på tværs belagt med messingbånd, og derover spændes to metalstreng-ge, der formodentlig stemtes ens. Desuden er der 4 basstreng-ge.*

Tættere på Sønderho og instrumentet kommer vi, da Grüner-Nielsen i 1915 aflagde besøg hos snedkermester August Pedersen (1881-1942), der boede Landevejen 4 (matr. nr. 102). På et optegningsblad⁹ fra 1915 med overskriften "æ hummel: musikinstrument" i Dansk Folkemindesamling har han tegnet en meget simpel skitse af humlen og noteret følgende:

Musikinstrument, der ejes af August Pedersen i Sønderho. Det har været ejet af [hans bedstemor] Maren Jesdatter Brinch [1818-1906] g. [1846] m. Jes Brinch [1820-1905]; hendes fader [Jes Sonnichsen (1777-1856)] har efter sigende købt instrumentet i Holland.¹⁰ Derefter indskyder han med småt:

Barber Marius Kristian Jensen [Kokkenborg (1865-1944)] har lavet instrumentet foreløbig i

2 ekspl., men formen er stærkt afvigende, hvorefter han fortsætter: *Instrumentet har ved den ene side et gribebræt belagt med messingstykker. Over det er to metalstrænge der stemmes ens. Bassen bliver stemt i kvinter nedefter. Under spillet lægges instrumentet på et bord. Med en kam el. lign. nedtrykkes strengene på gribebrættet alt efter som melodien fordrer det. Med en anden kam (el. lign.) anslås strengene i retning a – b. Bassens 4 strenge summer således ustandselig med. Slutte- lig tilføjer han i marginen: *Instrumentet er i nyere tid hvidmalet og har derved tabt sin klang.**

Optegnelserne om Marius Kokkenborgs humler fra besøget hos August Pedersen fik Grüner-Nielsen glæde af fire år senere, da han anmeldte Hortense Panums to hefter om “Langelegen som dansk folkeinstrument” (1917-18), hvor han skriver: *Endvidere træffes ganske enkelte steder her i landet eksemplarer af en humle, et fra Holland indført strængeinstrument, der er en meget nær slægtning af langelegen. Humlen har for resten i nyeste tid været nærvæd at opleve en renæssance som folkeinstrument. I det mindste er der en barber i Sønderho på Fanø, der nylig har efterlavet et par af de gamle humleinstrumenter og som nu med ikke ringe færdighed ved hjælp af to brugte tandbørster – den ene til at nedtrykke strengene, den anden som plekter – kan spille kendte Sønderhoningdanse for sine bysbørn. Foreløbig har han dog ikke dannet skole eller erhvervet sig købere af sine instrumenter.*¹¹

Peder Brinch, som Grüner-Nielsen op- søgte, var ud af en stor spillemandsslægt. Både hans bedstefar, bedstemor og hans mor var velanskrevne spillemænd. Bedstemoderen Elisabeth Sørensdatter Brinch (1780-1858) var meget musikalsk, og om hende vides det, at hun spillede på humle. Både humlen og den musikalske interesse arvede hans mor,

den ovennævnte Maren Jesdatter Brinch (1818-1906), kaldet “Lisbeths Maren”. Melodien “Lisbeths Marens stykke” er stadig et yndet dansestykke og endda indspillet flere gange.¹²

Interesse for at bevare Sønderhos særpræg

I takt med at der gennem årene kom flere og flere sommergæster til Sønderho, voksede interessen for at bevare byens særpræg, og i 1920'erne opstod tanken om at danne en slags forening for at fremme dette formål. For at skaffe penge til foreningen arrangerede man i sommeren 1927 en festlighed, der skulle forme sig som et brudeoptog gennem byens gader ført an af Sønderhos spillemænd. Herom skriver Benedicte Mahler i sin bog “Badegæster i Sønderho 1908-1929”¹³: *Efter hvad man fortæller i Sønderho,*

Peder Brinch, der her i 1927 er 79 år gammel, spiller violin til “brudeparret” slagter Sonnich J. Sonnichsen og “bruden” Johanne Sonnichsen (1894-1961) i Hanne Sørensens hus (Hannes Hus). Hanne Sørensen og Fanøs historiker og medstifter af Fonden Gamle Sønderho N.M. Kromann ser til.

Sønderho Sognearkiv. Petrea Lund foto. Neg. 1007.

vilde man først holde en lille prøve, og bad derfor slagter Sonnichsen, om han ville klæde sig i sit pæne tøj og spille brudgom sammen med Johanne Sonnichsen, der blev iført brudedragten. Gamle Peter Brinch lovede at spille til. Det lille optog startede fra Johanne Sonnichsens hjem [Kropladsen 1 videre ad byens gader] til Hanne Sørensens hus, hvor der dansedes brudedans. I stuen sad Hanne og Niels Møller Kromann og bedømte den lille forestilling. Året efter dannedes "Fonden Gamle Sønderho".

De fotografier, som Grüner-Nielsen lod tage, har sammen med adskillige andre deres egen historie. Under sine besøg i Sønderho kontaktede han den legendariske fotograf Petrea Lund (1880-1960) kaldet "Peer Lund", som stammede fra Gørding. Hver sommer fra omkring 1910 og op i 1930'erne slog hun sig ned i Sønderho, hvor hun åbnede sin sommerbolig som fotografisk atelier beliggende lige over for Sønderho Kro på Kropladsen 9. Her fotograferede hun utallige lokale og feriegæster i enten sønderhodragter eller deres stiveste puds. Omkring tusind af hendes glasplader findes bevaret i Sønderho Sognearkiv, og blandt dem er der en halv snes med motiver af spillemænd, deres instrumenter og dansende par. Heriblandt flere optaget på foranledning af Grüner-Nielsen og Fonden Gamle Sønderho.

Ved hvilke lejligheder blev der spillet på humlen?

Meget taler for, at humlen kun sjældent har været benyttet sammen med andre instrumenter, men mere som et støtteinstrument for sang. I den tidligere citerede beretning fra Föhr fra 1845 fortælles det: *Tidligere hav-*

de disse humler været mere almindelige, og man havde danset efter deres musik, mens man nu til dette brug forlanger trompeter og violiner. Men de fleste folk havde hjemme haft en hummel for på den at akkompagnere søndagssalmen, der blev sunget i enhver familie. Denne søndagseftermiddagsalme, som man i mangel af en hummel ledsagede med en violin, er nu ligesom humlen forstummet i de fleste hjem. Dog kan man endnu hist og her fra et og andet hus til den nævnte tid høre røsten af en eller anden gammel mand eller kvinde, der på gammeldags vis synger eftermiddagsalmen.¹⁴

Et dansk eksempel, som Hortense Panum også omtaler,¹⁵ er fra København, hvor en gammel kone på en åben plads sad med et bord foran sig, hvorpå der lå en humle, som hun *trakterede med betydelig virtuositet*. Her sang hun altid en bestemt sang *omgivet af en stor skare soldater, karle og piger, som med den største andægtighed hørte på hendes sang*.

På trods af, at den meget musikalske spillemandsslægt Brinchs humle gik i arv i flere generationer, må vi formode, at humlen også her mest – og måske kun – har været brugt i hjemligt lag som akkompagnement til sange, viser og salmer. Vi har da heller ingen kilder, der beretter om instrumentet anvendt ved fest og dans i de såkaldte dansestuer, som der fandtes en håndfuld af rundt omkring i Sønderho.

Spillede man omkring 1920 i det hele taget på humle til sønderhoning?, spørger Mette Müller¹⁶: Er der tale om en konstrueret situation, som skulle vise "gamle dage"? Eller er der udelukkende tale om en kombination af instrument/dans til glæde for fotografen? Man kan forestille sig, at en ihærdig folkemindesamler, som er interesseret i humlen, har fået overtalt Sønderhoningerne til at

arrangere en dansestue, og at de er gået med på at bruge det sjældne instrument, som man ellers aldrig dansede til. Er det nu en upassende mistænksomhed? Næppe – under sit foredrag i 1977 om den musikalske tradition i Sønderho udtalte Fritz Brinch ved mødet på Ryttergården, at humlen ikke blev benyttet til dansen i hans bedstefaders tid.

En gådefuld oprindelse

I sine kulturhistoriske erindringer fra Søn-

derho “Samles, skilles ad” (2010) fabulerer antropologen og journalisten Ina Kjørg¹⁷ underholdende, og med god grund over, hvor humlen reelt kommer fra, dens alder og hvordan den er blevet brugt: ... *det hele stammer fra oldefaderens kone, Lisbeth's Maren. Hvad det dækker over, lykkes det mig ikke at få svar på. Måske havde denne musikalske stammoder styr på sangene, melodierne og dansen og opmuntrede sine børn til det samme. Hun blev mor til Peder Brinch, Lones oldefar, som i historieskriv-*

Sandsynligvis en iscenesættelse af en dansestue arrangeret i Hannes Hus, hvor Marius Kokkenborg (1865-1944) spiller på Peder Brinchs humle. Fotografiet kan med stor sandsynlighed være taget i 1927 på foranledning af initiativtagerne til oprettelsen af Fonden Gamle Sønderho. Personerne er fra venstre: Anne Nielsine Kokkenborg (1865-1940), slagter Sonnich J. Sonnichsen (1877-1963), Marie Kirstine Nielsen (1856-1932) gift med sognefoged Hans Peter Nielsen (1856-1933), Peder Brinch (1848-1928), Hanne Sørensen (1850-1940) og Maren Holdt (1869-1958).

Sønderho Sognearkiv. Petrea Lund foto. Neg. 0335.

ningen er den første, der mestrer den særlige Brinch-violin, og som også er ham, der blev fotograferet med humlen og spillede lidt på den for Grüner-Nielsen. Under fotografiet står der: “Peder Brinch med sin bedstemoders humle”. Men hvor Marens mor Lisbeth så har fået humlen fra, fortøner sig.

Der er heller ingen, som ved, hvordan man bruger den, og derfor kan ingen spille på den, siger Lone.

Måske af samme grund har instrumentet en gådefuld oprindelighedsstatus i musiketnologiske kredse. I 1977 på seminaret i Ballerup gransker de i det. Først bliver Frits spurgt om humlen, folk har de store ører og hoveder fremme, det er jo forskningsringen, her har vi førstestemmen, og andre, der var med, mindes, at han gav dem en sludder for en sladder.

Det er ikke til at høre for den uindviede, han bygger mystikken fint op ved at kalde humlen

“meget gammel” og “sjælden”, han har selv kun set to af slagsen, og hans bedstefar har haft én, som han kunne “spille beskedent på”. Den har ikke været brugt til dans, det er vist et “gammelt tysk instrument”, og “de har en i Nordby”. Den er “stadig i vores øje, det var jo vor bedstefars”, og den er “i dag hos Søren Lassen, idet han har vores fødehjem”. Måske er den kommet ind i Brinch-slægten, da de fik musikken overdraget af Sonnichsen, funderer han. Jeg ser for mig, hvordan de har moret sig hele vejen hjem i bilen.

En væsentlig grund til at humlen aldrig rigtigt har været brugt til fest og dans i sammenspil med f.eks. violinen og andre instrumenter, har Peter Uhrbrand i en samtale med mig givet et overbevisende godt bud på: Da humlen musisk og skalamæssigt er meget begrænset med kun én skala (akromatisk), har jeg kun brugt den ganske lidt igennem årene¹⁸. Her til kan Nils Thorlund supplere: Båndene på gribbrættet er nemlig påsat således, at man kun kan spille én skala (8 toner). Deri ligger begrænsningen med kun én toneart. Formentlig er instrumentet på den måde gjort lettere tilgængeligt for lægfolk.¹⁹

Hvor mange humler har der været på Fanø?

Det er ikke helt let at skabe sig et overblik over kendte og forsvundne humler fra Sønderho, idet de gamle kilder ikke stemmer helt overens med de bevarede eksemplarer. Men i en meddelelse fra 1918 til musikhistorikeren Angul Hammerich (1848-1931) skriver Grüner-Nielsen, at *I Sønderho* *haves to gamle humler “købt i Holland”*; endvidere er der *to nyere, hjemmelavede humler*,²⁰ Med de ord må vi gå ud fra, at der dengang vitterligt har været mindst de fire eksemplarer fordelt således: To eksemplarer, som Marius Kok-

Peter Uhrbrand foran sit hjem i Sønderho med den ene af de tre humler, han byggede omkring 1981-82.

Foto: Per Hofman Hansen 2018.

kenborg havde bygget, dertil det eksemplar, som Grüner-Nielsen så og opmålte hos August Pedersen, og endelig et fjerde, det nu formentlig forsvundne *hvidmalede, der har tabt sin klang*. Dertil er i 2017 dukket endnu et eksemplar op. Vi har dermed kendskab til fem eksemplarer, hvoraf to tilsyneladende er forsvundet.

Beskrivelse af de kendte og forsvundne humler fra Sønderho

De tre bevarede humler fra Sønderho vist i indbyrdes korrekt størrelsesforhold. Øverst humle nr. 1, der måler 79,5 cm, dernæst humle nr. 5, der måler 86,6 cm og nederst humle nr. 3, der måler 94,4 cm.

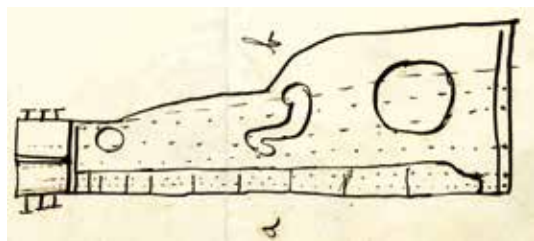
Fotos: Per Hofman Hansen.

Humle nr. 1, som har tilhørt Brinch-spillemandsfamilien i generationer, er den bedst bevarede. Efter kilderne at dømme må instrumentet være bygget før 1820, idet Elisabeth Sørensdatter Brinch (1780-1858) skulle have spillet på det. Den har til den ene side en smuk rundbuet form og er den mindste af de tre bevarede humler med en længde på kun 79,5 cm. Lydkassen har to cirkulære lydhubler og et forment som et f-hul. Den er forsynet med fire strenge med to over gribebrættet og to medsvingende droner²¹. Instrumentet tilhører i dag Lone Kromann Brinch i Sønderho.

Humle nr. 2, som Grüner-Nielsen så og beskrev hos snedkermester August Pedersen i 1915, var efter sigende købt i Holland. Den havde to cirkulære lydhubler og et forment som et f-hul. Den var forsynet med seks strenge med to hen over gribebrættet og fire medsvingende droner, der var *stemt i kvinter*. Den må i øvrigt være det instrument, som ifølge Grüner-Nielsen *i nyere tid er hvidmalet og derved har tabt sin klang*. Humlen er antagelig sidenhen gået til; i alle tilfælde er den ikke dukket op i forbindelse med mine efterlysninger.

Humle nr. 1 er det smukkeste formede og mest velbevarede af de tre gamle instrumenter. Den er med stor sandsynlighed bygget i Holland og ikke lokalt i Sønderho. Foto: Per Hofman Hansen 2016.

Skitse af humle nr. 2.

Udsnit af Grüner-Nielsens optegnelsesblad fra 1915.

Humle nr. 3 er bygget af arbejdsmand og barber i Sønderho Marius Christian Jensen (1865-1944) i samtiden kaldet "Darre Marius" (Marius fra Darum). Da hans bror i 1905 tog navneforandring til Kokkenborg, blev han også kaldt Kokkenborg.²² Grüner-Nielsen skriver i 1915, at *Barber Marius Kristian Jensen har lavet instrumentet foreløbig i 2 ekskl., men formen er stærkt afvigende, dvs. afvigende i forhold til humle nr. 1. Kokkenborgs humle er mere smal og tilspidset uden den rundbuede form, men dog med en let runding i den nedre ende. Den måler 94,4 cm og er den længste af de tre bevarede. Dækket er forsynet med indlægninger i træ (intarsia) og har to cirkulære lyd huller og et lidt simpelt formet f-hul. Humlen har været forsynet med seks strenge med to hen over gribebrættet og fire medsvingen-*

Humle nr. 3. Den ene af Marius Kokkenborgs to hjemmebyggede humler. Han har forsøgt at gøre en del ud af decorationen i form af fine indlægninger i træ, som ikke er set på de andre humler. Desværre er skruekasse og stemmeskrue næppe originale.

Foto: Per Hofman Hansen 2016.

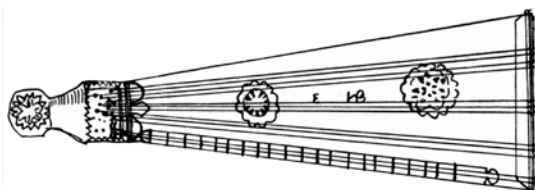
Peder Brinch spiller på Marius Kokkenborgs humle (nr. 3) i Hannes Hus. Sønderho Sognearkiv.

Petrea Lund foto. Udsnit af Neg. 0354.

de droner. Skruekassen og de seks skruer fremtræder meget plumpe og grove og må utvivlsomt være en senere tids uoriginal erstatning.²³ Da Marius Kokkenborg i 1924 kunne fejre sit sølvbryllup, skrev forfatteren og journalisten Andreas Sørensen i avisen Vestkysten: *Den alsidige Sølvbrudgom er endnu munter og ung i Sind, og i de lune Sommeraftener sidder han ude i Haven og spiller sit Hjemlands lystige Toner paa en hjemmelavet Hummel, et Instrument, der minder om den finske Kantele.*²⁴ Musikeren og kunstneren Bent Kokkenborg (1927-2017) arvede i sin tid humlen. I dag tilhører den hans enke Terttu Kokkenborg i Nordby.

Humle nr. 4 var ifølge Grüner-Nielsen ligeledes bygget af Marius Kokkenborg: *Barber Marius Kristian Jensen har lavet instrumentet foreløbig i 2 ekskl., se humle nr. 3.* Den kendes ikke i dag.

Humle nr. 5 er ifølge den nuværende ejer Jette Gørtz Andersen i Sønderho fundet midt i 1950'erne på "Havehusets" loft (Søn-

En humle fra øen Sild forsynet med 12 strenge, hvoraf de to ligger på gribebrættet, og de øvrige 10 strenge er fordelt på tre kor på henholdsvis tre, tre og fire strenge. Kan humle nr. 4 have været strenget på en tilsvarende måde?

Illustration i Panum.^D

dertoft 3, matr. nr. 128a) bag købmand Sonnichsens bolig og forretning. Hun mener, at den nok har tilhørt hendes oldefar Peder Sonnichsen. I endestykket er snittet initialerne "M. S.". Kunne de være Maren Jesdatter Sonnichsens (1818-1906) initialer? En nærliggende tanke. Hun blev gift med Jes Pedersen Brinch (1820-1905) og var Peder Brinchs (1848-1928) mor, der også blev

Humle nr. 5 har ikke før 2017 været kendt i en større kreds, idet den tilsyneladende ikke tidligere har været beskrevet eller omtalt af musikere eller andre sagkyndige. Dens særlige udformning og indretning er på mange måder interessant, hvorfor den ved lejlighed burde undersøges nærmere af en specialist.

Foto: Per Hofman Hansen 2017.

kaldt “Lisbeths Maren”, og om hvem det hed, at hun *Foruden den musikalske interesse også arvede humlen*.²⁵

Instrumentet lægger sig med sine 86,6 cm mellem humle nr. 1 og 3. Det har en temmelig anderledes form, idet det med sin smalle og tilspidsede kontur mere ligner humlens forgænger, scheitholten. Det er forsynet med to cirkulære lydhuller og fire skruer. Strengene er borte, men det må formodes, at to af dem har ligget hen over gribebrættet, og de to andre har været medsvingende droner. Der er dog meget, der tyder på, at instrumentet kan have været forsynet med måske op til 14 strenge, idet der er stifter eller huller til stifter samt tydelige trykspor efter strenge i endestykket fordelt med fire strenge over gribebrættet og 10 fordelt i to såkaldte kor med fem i hver. Det store antal konflikter imidlertid med blot fire skruer. En redegørelse for, om instrumentet på et tidspunkt er blevet ændret, ligger uden for denne artikels ram-

mer. Instrumentet har i øvrigt en påfaldende lighed med den humle, der ses side 114 på Charlotte von Kroghs billede af “En ravslibers værksted” fra omkring 1906.

Peter Uhrbrands humler

Sønderhos spillemand og musiker Peter Uhrbrand byggede omkring 1981-82 tre humler. Herom fortæller han: *Omkring 1980 lånte jeg Søren L. Brinchs (1921-1988) humle [humle nr. 1], målte den op og byggede et eksemplar til mig selv af ren og skær nysgerrighed. Dernæst byggede jeg et eksemplar til musiker Nils Thorlund i Norby og endelig et tredje. Jeg har brugt min egen humle til et par projekter, men netop fordi den musisk og skalamæssig er meget begrænset, har jeg kun brugt den ganske lidt*.²⁶ Uhrbrands humler er forsynet med seks strenge mod Brinch-eksemplarets fire strenge. I modsætning til forbilledet er hovederne på skruekasserne udført i et anderledes design, hvoraf det ene har de udskårne initialerne “P.M.U.”

Den ene af Peter Uhrbrands tre humler bygget på grundlag af humle nr. 1. Et meget smukt instrument med fint udførte detaljer som f.eks. de drejede stemmeskruer, der ligesom gribebræt, stol og oversadel er lavet af den hårde træsort wengé. Humlen er i øvrigt bygget efter de samme principper, som anvendes ved violinbygning med dækket af gran, sider og bund af ahorn og hjørneklodser af lind.

Foto: Per Hofman Hansen 2018.

Andre humler i Danmark

En efterlysning i Fanø Ugeblad²⁷ har ikke resulteret i fremkomsten af flere humler eller oplysninger herom. Hvor mange andre humler, der i øvrigt findes bevaret i Danmark, er der ikke noget samlet overblik over. Foruden de tre gamle og Peter Uhrbrands tre nybyggede fra Fanø findes der på Musikmuseet i København²⁸ tre danske eksemplarer, hvoraf et minder om humle nr. 1 og sandsynligvis stammer fra Fanø.²⁹ Men hvor alle tre fra Fanø er forsynet med sideværts indstukne træskruer i en skruekasse, er alle tre i Musikmuseet forsynet med stemmenagler i metal. På Haderslev Museum findes yderligere et meget smukt og 124 cm langt eksemplar med 14 strenge og på Langelands Museum et eksemplar med ni strenge og udformet nærmest som en aflang skotøjsæske!

Humlen i udlandet

Er humlen stort set glemt og forsvundet i Danmark, er der i udlandet især i Holland og USA fortsat interesse for det gamle instrument. Den hollandske Evert Kluter (1942-2017) samlede på instrumentet og byggede selv flere, og ved to lejligheder besøgte han Fanø, hvor han opmålte og tegnede humle nr. 1 og nr. 3. I 2015 forærede han sin samling til Valdres Folkemuseum i Fagernes i Norge. En anden aktiv humlebygger og -musiker er Wilfried Ulrich, som har skrevet en omfattende bog om humlens historie,³⁰ ligesom hans instrumenter og spil kan ses på YouTube.

Fremtiden for humlen

Humlen er en del af Hollands, de frisiske

øers og også Fanøs kulturhistorie, men den er, som det fremgår, næsten glemt. Ligesom folkemusikken på Fanø har fået en vældig opblomstring i ny udformning, kunne jeg ønske, at jeg med denne artikel kunne inspirere forskere og andre interesserede til at genopdage instrumentet, men allerhelst at lokale musikere kunne få lyst til og mod på at eksperimentere med det.

Yderligere viden og dokumentation

Pladsen her tillader ikke dyberegående dokumentation og henvisninger til nyttige og interessante links på nettet. Derfor har jeg oprettet hjemmesiden www.aldus.dk/fanoe/humlen, hvor den interesserede vil kunne finde inspiration til videre læsning.

Tak

Tak for uundværlig hjælp til Lone Kromann Brinch, Jette Gørtz Andersen, Terttu og Bent Kokkenborg, Nils Thorlund, Peter Uhrbrand, Mette Hofman Bøegh, Sønderho Sognearkiv, Dansk Folkemindesamling og Musikmuseet. Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling i København.

Noter

- 1 Cither- eller citer-familien omfatter bl.a. den amerikanske dulcimer, hakkebræt, langeleg (langeleik), langspil, kantele og humlen.
- 2 Uhrbrand 2013, s. 4.
- 3 Bonde 2008, s. 11.
- 4 Panum 1928, den systematiske indholdsfortegnelse.
- 5 En pennepose er den nederste hule del af en fjer fra f.eks. en måge eller en gås.
- 6 Citatet er nyoversat af nærværende forfatter. I den originale tyske tekst anvendes ordet *Satz*, som Panum har oversat til *sætning*, men i musikterminologisk sammen-

- hæng giver det bedst mening med oversættelse til *frase*.
- 7 Panum 1928, s. 89. Oversat efter Johann Georg Kohl: Die Marschen und Inseln der Herzogthümer Schleswig und Holstein. Dresden/Leipzig, 1846, bind I, s. 177. Også gengivet i Faltings, 2015, s. 21-22.
- 8 Grüner-Nielsen 1920, s. 35.
- 9 Optegnelsesblad i Dansk Folkemindesamling (DFS 1906/046).
- 10 At holde styr på de mange sønderhøninger og Brinch'er kan for selv familiemedlemmer være uhyre vanskeligt, da mange bærer de samme navne, der ydermere ofte staves vidt forskelligt. En uvurderlig hjælp til at identificere de enkelte personer er derfor Anne Marie Grønnegaards 6-binds værk "Sønderhoslægtter". En rigtig god redegørelse for spillemandsfamilien Brinch og dens musikalske udøvelse giver Anders Chr. N. Christensen i sin "Vildspil og nodespil" (2011).
- 11 Grüner-Nielsen 1919, s. 118-119.
- 12 Christensen 1994.
- 13 Mahler 1978, s. 103-105.
- 14 Panum 1928, s. 89-90, Faltings 2015, s. 21-22 og Kohl 1846, s. 177-178.
- 15 Panum 1928, s. 92.
- 16 Müller (II) 1977, s. 38-39.
- 17 Kjøgx 2010, s. 168-169.
- 18 Den 4. januar 2018 besøgte jeg Peter Uhrbrand, hvor vi diskuterede humlens anvendelse i Sønderho. Ved samme lejlighed viste han mig to af de tre humler, han selv har bygget, ligesom han på Nils Thorlunds eksemplar demonstrerede, hvordan man spiller på humlen.
- 19 Nils Thorlund i mail af 30.1. 2018.
- 20 Musikmuseet, MMCCS 45b.
- 21 Opmålt 12.10.1993 af Evert Kluter (1942-2017), Holland. (Tegning i Sønderho Sognearkiv, journalnr. 1997/57).
- 22 Hvor alle andre i familien også i kirkebøgerne er indskrevet med navnet Kokkenborg, er det tilsyneladende ikke sket for Marius. Ikke desto mindre blev han siden kaldt Marius Kokkenborg.
- 23 Opmålt 5.4.1997 af Evert Kluter, Holland. (Tegning i Sønderho Sognearkiv, journalnr. 1997/57).
- 24 Vestkysten 2.12.1924.
- 25 Christensen 1994 og samme 2011, s. 138.
- 26 Se note 18.
- 27 Fanø Ugeblad 1.2.2018.
- 28 "Musikmuseet. Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling" er i dag en del af Nationalmuseet.
- 29 Musikmuseet, MMCCS C 64.
- 30 Ulrich 2011.

Litteratur

- Bonde, Lisbeth: En kosmopolitisk lilleby. *Weekendavisen*, 1.8.2008.
- Boone, Hubert: *De hommel in de Lage Landen* = Die Zither in den Niederlanden = The hommel in the Low Countries = L'épinette aux Pays Bas. Bruxelles, Instrumentenmuseum en Musicological Research Association, 1976. (Publikaties van het Volksmuziekarchief Instrumentenmuseum Brussel, 3).
- Christensen, Anders Chr. N.: Erling Brinch 1956-1994. Nekrolog. *Fanø Ugeblad*, 13. 10. 1994.
- Christensen, Anders Chr. N.: *Vildspil og nodespil. Traditionel spillemandsmusik i Danmark. Indspilninger fra Danmarks Folkemindesamling 1909-2009*. København 2011.
- Faltings, Volkert F. e. al.: *Lieder und Tänze von Föhr und Amrum. Ein Beitrag zur inselnordfriesischen Musikgeschichte*. Insel Amrum 2015.
- Forskningsringen for Musik & Dans i Danmark: *Erindringer fra en weekend med Sønderhodans*. Ballerup 1977. Maskinskrevet rapport. Kopi i Musikmuseet i København.
- Grüner-Nielsen, H.: *Folkelig vals. Sønderhøningdans, fannikedans [...]*. København 1920.
- Grüner-Nielsen, H.: Langelegs-litteratur. Anmeldelse af Hortense Panums Langelegen som dansk folkeinstrument. *I: Musik. Tidsskrift for tonekunst*, årg. 3 (1919), s. 118-119.
- Grønnegaard, Anne Marie: *Sønderhoslægtter 1630-1987*. Bind 1-3. Glamsbjerg 1988 og *Sønderhoslægtter 1988-2005*. Supplementsbind 1-3. Glamsbjerg 2005.
- Kohl, Johann G.: *Die Märschen und Inseln der Herzogthümer Schleswig und Holstein*. Dresden und Leipzig, 1846. Bind 1, s. 177-178.
- Mahler, Benedicte: *Badegæster i Sønderho 1908-1929*. Historisk Samfund for Ribe Amt 1978.
- Morild, Søren: Om sønderhomusikken. Optagelse med Fritz Brinch refereret af Søren Morild 25. september 1977. *I: Forskningsringen*, 1977, s. 18-23, om spec. humlen s. 21.
- Müller, Mette (I): *Indtryk fra 24. og 25. september 1977. En weekend på Ryttergården*. *I: Forskningsringen*, 1977, s. 6.
- Müller, Mette (II): Sønderhøning og humle. *I: Forskningsringen*, 1977, s. 37-40.
- Nicolaisen, Dörte e. al.: *Von Husum nach Hadersleben. Die Malerin Charlotte von Krogh (1827-1913): Fra Husum til Haderslev. Malerinden Charlotte von Krogh (1827-1913)*. Museum Sønderjylland. Arkæologi Haderslev & Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek Kiel 2007.
- Panum, Hortense: *Middelalderens strengeinstrumenter og deres forløbere i oldtiden*. Bind II, 1: *Strengeinstrumenter med gribebræt*. København 1928.
- Uhrbrand, Peter og Nils Thorlund: *Neo Traditional Ism*.

Sønderho 2013. (Til bogen er knyttet en cd-indspilning).
Ulrich, Wilfried: *Die Hummel. Geschichte eines Volksmusik-Instrumentes*. Museumsdorf Cloppenburg, 2011.

Noter i billedtekster

A Nicolaisen 2007, s. 69-70.

B Gengivet efter aftale med Museum Sønderjylland. Arkæologi Haderslev.

C Alle Petrea Lunds fotos er gengivet efter venlig aftale med Sønderho Sognearkiv.

D Panum 1928, s. 90.

Per Hofman Hansen, født 1946. Bibliotekar og webredaktør. Kaj Munks Vej 14, 8600 Silkeborg. perhofman@gmail.com. Har skrevet og redigeret en række bøger og artikler af kulturhistorisk indhold; i de sidste år især om Fanø, herunder bogen "Holger Drachmann på Fanø". Driver desuden hjemmesiden "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" (www.albus.dk/fanoe).